

С. В. Юшко

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця, Харків, Україна, serhii.yushko@hneu.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6323-7687>

УКРАЇНЬСЬКА ПРАКТИКА ОПОДАТКУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ – ПІДПРИЄМЦІВ

Анотація. У статті проаналізовано сучасну практику оподаткування фізичних осіб – підприємців в Україні. Детально розглянуто умови застосування загальної і спрощеної систем оподаткування. Визначено суми обов'язкових платежів за діяльності підприємців у складі кожної з груп платників єдиного податку та на загальній системі оподаткування, розраховано рівень податкового навантаження. На конкретних прикладах показано відсутність безперечних переваг оподаткування підприємців у складі нижчої (за номером) групи платників єдиного податку порівняно з вищою групою або із загальною системою оподаткування, крім оподаткування в першій групі платників єдиного податку по відношенню до другої. Окреслено напрями використання спрощеної системи оподаткування в рамках мінімізації податкових платежів суб'єктів підприємництва; зазначено, що така оптимізація призводить до реальних втрат для держави. Висловлено авторську думку про недоцільність з огляду на згадані обставини відмови від спрощеної системи оподаткування, надано рекомендації щодо коригування умов її застосування в рамках окремих операцій. Розкрито основні недоліки загальної системи оподаткування, запропоновано шляхи її вдосконалення в контексті гармонізації інтересів держави та суб'єктів підприємництва.

Ключові слова: оподаткування фізичних осіб – підприємців, загальна система оподаткування, спрощена система оподаткування, єдиний податок, податкове навантаження, чистий оподатковуваний дохід, єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Рис. 1. Табл. 8. Літ. 14.

Serhii Yushko

Ph. D. (Economics), Associate Professor, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, Ukraine, serhii.yushko@hneu.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6323-7687>

TAXATION OF ENTREPRENEURS: UKRAINIAN PRACTICE

Abstract. The article is devoted to the research of modern practice of taxation of entrepreneurs in Ukraine. The conditions of application of the general and simplified taxation systems are considered in detail. There are calculated obligatory payments of entrepreneurs in each of the groups of single tax payers and the general system of taxation. The advantages and disadvantages of taxation of entrepreneurs in the lower (by number) group of single tax payers relative to the higher (by number) group against the general system of taxation are determined. It is demonstrated that the level of tax burden on single tax payers can be quite substantial (for persons with low incomes it can exceed 23.5, 36 and 24.7% of the income of single tax payers of the first, second and third groups respectively), and moderate or quite acceptable: the maximum 3.9, 1.2 and 5.2% of the income of single tax payers of the first, second and third groups respectively. It is noted that the simplified taxation system was in some cases involved in the schemes of

© Юшко С. В., 2019

minimizing taxes and compulsory payments, which pushed legislators to return to the question of its cancellation or restriction of its application terms. The author notes the futility of such a decision and gives recommendations on adjusting the conditions of application of the simplified system. The main shortcomings of the general system of taxation are emphasized (incorrect approach to the definition of the object of taxation, the requirement to pay tax from incomes for lossy months, a prohibition of transfer of losses for the next calendar year, etc.). The liquidation of such disadvantages will make the simplified system really attractive for practical application and encourage more persons to join it.

Keywords: taxation of entrepreneurs, general taxation system, simplified taxation system, single tax, tax burden, net taxable income, single contribution to compulsory state social insurance.

JEL classification: H20, H24.

С. В. Юшко

кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеця, Харьков, Украина

**УКРАИНСКАЯ ПРАКТИКА НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ
ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ – ПРЕДПРИНИМАТЕЛЕЙ**

Аннотация. В статье проанализирована современная практика налогообложения физических лиц – предпринимателей в Украине. Детально рассмотрены условия применения общей и упрощенной систем налогообложения. Определены суммы обязательных платежей при деятельности предпринимателей в составе каждой из групп плательщиков единого налога и на общей системе налогообложения, рассчитан уровень налоговой нагрузки. На конкретных примерах показано отсутствие бесспорных преимуществ налогообложения предпринимателей в составе более низкой (по номеру) группы плательщиков единого налога по сравнению с более высокой группой или с общей системой налогообложения, кроме налогообложения в первой группе плательщиков единого налога относительно второй. Обозначены направления использования упрощенной системы налогообложения в рамках минимизации налоговых платежей субъектов предпринимательства; отмечено, что такая оптимизация чревата реальными потерями для государства. Высказано авторское мнение о нецелесообразности ввиду упомянутых обстоятельств отказа от упрощенной системы налогообложения, представлены рекомендации по корректированию условий ее применения в рамках отдельных операций. Раскрыты основные недостатки общей системы налогообложения, предложены пути ее усовершенствования в контексте гармонизации интересов государства и субъектов предпринимательства.

Ключевые слова: налогообложение физических лиц – предпринимателей, общая система налогообложения, упрощенная система налогообложения, единый налог, налоговая нагрузка, чистый налогооблагаемый доход, единый взнос на общеобязательное государственное социальное страхование.

Проведення підприємницької діяльності шляхом реєстрації фізичної особи – підприємця є доволі поширеною практикою в нашій країні. За даними Державної служби статистики України в такий спосіб у 2017 р. виробляли продукцію, виконували роботи та надавали послуги 1466,8 тис. осіб [1]. Переважними видами їхньої діяльності були оптова й роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів, інформація та телекомуні-

кації. В умовах кризового стану економіки, офіційно зареєстрованого безробіття, дефіцитності бюджетів усіх рівнів зазначені особи не лише забезпечують роботою себе, звільняючи де-факто державу від опіки над ними, а й працевлаштовують численну армію найманих працівників (861,3 тис. осіб у 2017 р.). За підсумками вказаного року фізичні особи – підприємці реалізували продукції (виконали робіт, надали послуг) на суму 604,4 млрд грн, завдяки їм до бюджету лише у формі єдиного податку надійшло 15,4 млрд грн [1; 2]. Належний розвиток і поширення цієї форми організації бізнесу великою мірою визначається чинними правилами оподаткування зайнятих у ньому суб'єктів.

Проблеми побудови ефективної системи оподаткування для суб'єктів малого підприємництва входять до кола наукових інтересів багатьох вітчизняних дослідників, зокрема таких, як В. П. Вишневський, Т. І. Єфименко, І. В. Жураковська, Ю. Б. Іванов, О. В. Панасюк, А. М. Соколовська та ін. [3–8]. У своїх працях вони досліджують базові засади оподаткування підприємців у контексті українського й зарубіжного досвіду, обґрунтовують доцільність створення спеціальної системи оподаткування для представників малого підприємництва, оцінюють переваги і втрати суб'єктів господарювання та бюджету внаслідок запровадження єдиного податку, наголошують на аспектах, котрі фізичним особам – підприємцям варто брати до уваги при виборі системи оподаткування.

Основними завданнями пропонованої статті є порівняння систем оподаткування підприємців, що діють в Україні, визначення переваг і недоліків їх застосування, обґрунтування ключових напрямів удосконалення оподаткування фізичних осіб – підприємців.

Чинне податкове законодавство пропонує дві альтернативні системи оподаткування для фізичних осіб – підприємців: загальну та спрощену. Першу може обрати кожний суб'єкт господарювання, зареєстрований як фізична особа – підприємець. Претендувати на оподаткування за спрощеною системою мають право лише ті особи, котрі виконують низку затверджених вимог. При цьому виокремлення законодавцем у рамках спрощеної системи оподаткування для фізичних осіб – підприємців трьох груп платників єдиного податку означало також встановлення для них трьох переліків вимог для набуття права провадити діяльність у відповідній групі платників єдиного податку. Головні з таких вимог наведено в табл. 1.

Податковий кодекс України передбачає використання двох типів податкових ставок для суб'єктів спрощеної системи оподаткування: фіксованих для платників першої й другої груп та процентної для третьої групи. Безпосередньо розмір фіксованих ставок визначають місцеві ради, законодавець встановлює тільки їх верхню межу – 10 % прожиткового мінімуму на працездатну особу, що є чинним на 1 січня звітного податкового року (для платників першої групи), та 20 % мінімальної заробітної плати на 1 січня звітного податкового року (для платників другої групи). Ставка єдиного податку для платників третьої групи дорівнює 3 % (для платників, які реє-

Таблиця 1. Вимоги до фізичних осіб – підприємців, що мають намір обрати спрощену систему оподаткування

Критерій	Групи платників єдиного податку		
	Перша	Друга	Третя
Вид діяльності	Роздрібний продаж товарів із торгових місць на ринках. Надання побутових послуг населенню	Надання послуг, у т. ч. побутових, платникам єдиного податку та/або населенню. Виробництво та/або продаж товарів. Діяльність у сфері ресторанного господарства	Будь-яка діяльність, окрім прямо заборонених її видів для застосування суб'єктами спрощеної системи
Використання найманої праці (дозволена кількість найманих працівників)	–	0–10 осіб	Скільки завгодно
Обсяг доходу за календарний рік	≤ 300 тис. грн	≤ 1,5 млн грн	≤ 5 млн грн
Форма здійснення розрахунків за відвантажені товари (виконані роботи, надані послуги)	Виключно грошова (готівкова та/або безготівкова)		

Складено за: Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/print>.

струються платниками податку на додану вартість) і 5 % (для платників, що не є платниками податку на додану вартість) [9]. Окрім, власне, єдиного податку, суб'єкти спрощеної системи оподаткування зобов'язані здійснювати принаймні ще один обов'язковий платіж – єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, величина котрого самостійно встановлюється суб'єктом оподаткування, проте не може бути меншою за добуток мінімальної заробітної плати й базової ставки цього внеску та більшою за добуток 15 мінімальних заробітних плат і базової ставки цього внеску [10]. Наведемо суми обов'язкових платежів суб'єктів, які обрали для діяльності першу й другу групи єдиного податку (табл. 2)¹.

Оскільки платники першої групи працюють одноособово, для них такі платежі будуть остаточними. Суми обов'язкових платежів для платників єдиного податку, котрі обрали другу групу, залежно від чисельності працюючих ними осіб, з розрахунку на рік зазначено в табл. 3.

У свою чергу, для платників єдиного податку третьої групи з урахуванням визначеної пропорційної (у відсотках від доходу) ставки податку за відсутності діяльності єдиний податок не сплачуватиметься взагалі, при цьому його максимальна сума (зважаючи на дозволений законодавцем граничний обсяг доходу для діяльності в цій групі) становитиме (в розрахунку на рік) 150 тис. грн (для осіб, котрі обрали ставку єдиного податку 3 % та є

¹ При розрахунку ми виходили з граничних ставок єдиного податку. Вважаємо, що нарахування та сплата внесків до державних соціальних цільових фондів здійснюються суб'єктами господарювання в мінімальному розмірі.

Таблиця 2. Суми обов'язкових платежів до бюджету та цільових фондів у 2018 р., які здійснюють фізичні особи – підприємці, що обрали першу й другу групи єдиного податку, грн

Назва обов'язкового платежу	Суми платежів, що здійснюють платники єдиного податку			
	Першої групи в розрахунку		Другої групи в розрахунку	
	на місяць	на рік	на місяць	на рік
Єдиний податок*	176,20	1 938,20**	744,60	8 190,60**
Єдиний внесок на загально-обов'язкове державне соціальне страхування***	819,06	9 828,72	819,06	9 828,72
Разом	995,26	11 766,92	1 563,66	18 019,32

* Розраховано виходячи з граничної ставки єдиного податку, визначеної законодавцем.

** Річна сума єдиного податку обчислена як сума 11 місячних платежів за єдиним податком, що пояснюється наданим підприємцеві, котрий не використовує працю найманих осіб, правом не сплачувати єдиний податок протягом одного календарного місяця на рік у зв'язку з відпусткою.

*** Розраховано виходячи з мінімального розміру цього платежу.

Складено за: Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/print>; Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : закон України від 08.07.2010 № 2464-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>.

Таблиця 3. Суми обов'язкових платежів до бюджету та цільових фондів у 2018 р., які здійснюють фізичні особи – підприємці, котрі обрали другу групу платників єдиного податку, залежно від чисельності зайнятих у них працівників, грн

Чисельність найманих осіб	Сума єдиного податку*	Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за підприємця	Всього за підприємця	Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, нарахований на фонд оплати праці найманих працівників**	Загальна сума податків і внесків
1	8 935,20	9 828,72	18 763,92	819,06	19 582,98
2				1 638,12	20 402,04
3				2 457,18	21 221,10
4				3 276,24	22 040,16
5				4 095,30	22 859,22
6				4 914,36	23 678,28
7				5 733,42	24 497,34
8				6 552,48	25 316,40
9				7 371,54	26 135,46
10				8 190,60	26 954,52

* Розраховано виходячи з граничної ставки єдиного податку, встановленої законодавцем.

** Обчислено виходячи з мінімального розміру цього платежу.

Складено за: Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/print>; Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : закон України від 08.07.2010 № 2464-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>.

платниками ПДВ) і 250 тис. грн (для осіб, які обрали ставку єдиного податку 5 % та звільнені від сплати ПДВ). Мінімальна сума єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за підприємця дорівнює 9828,72 грн, тобто стільки ж, скільки сплачують підприємці, що оподатковуються в першій і другій групах платників єдиного податку. Надалі в межах цієї статті ми розглядатимемо умови й порядок діяльності виключно тих підприємців третьої групи, котрі не є платниками ПДВ.

Платники єдиного податку, які дотримуються умов оподаткування у складі певної групи, можуть добровільно обирати для застосування вищу (за номером) групу єдиного податку, тобто платники першої групи вільні обрати другу чи третю групу, платники другої – третю. Переваги і втрати підприємців першої й другої груп, котрі добровільно обирають вищу групу платників єдиного податку, відображено в табл. 4 і 5¹.

Дані табл. 4 засвідчують беззаперечні переваги оподаткування підприємців у рамках першої групи платників єдиного податку порівняно з другою групою, що зумовлено фіксованими розмірами належного до сплати єдиного податку. При цьому діяльність у складі другої групи при закріпленні ста-

Таблиця 4. Переваги та втрати підприємців у 2018 р. від оподаткування в складі першої групи платників єдиного податку порівняно з оподаткуванням у інших групах, грн

Обсяг річного доходу	Сума єдиного податку для платників			Переваги (+) / втрати (-) підприємців, що обирають першу групу платників єдиного податку, порівняно з	
	1-ї групи*	2-ї групи*	3-ї групи**	2-ю групою	3-ю групою
10 000	1 938,20	8 190,60	500,00	6 252,40	-1 438,20
30 000			1 500,00		-438,20
38 764			1 938,20		0
50 000			2 500,00		561,80
70 000			3 500,00		1 561,80
100 000			5 000,00		3 061,80
150 000			7 500,00		5 561,80
200 000			10 000,00		8 061,80
250 000			12 500,00		10 561,80
300 000			15 000,00		13 061,80

* Розраховано для підприємців, котрі не використовують працю найманих осіб, виходячи з граничної ставки єдиного податку, визначеної законодавцем; річна сума єдиного податку обчислена як сума 11 місячних платежів за єдиним податком, що пояснюється наданим підприємцеві правом не сплачувати єдиний податок протягом одного календарного місяця на рік у зв'язку з відпусткою.

** Для суб'єктів оподаткування, які обрали ставку єдиного податку в розмірі 5 %.

Складено за: Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/print>.

¹ При цьому до уваги взято лише суми єдиного податку, сплачуваного підприємцями за умов діяльності в кожній групі, та не враховано розміри іншого обов'язкового платежу – єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, оскільки величина останнього за інших рівних умов є однаковою для платників кожної з трьох груп.

Таблиця 5. Переваги і втрати підприємців у 2018 р. від оподаткування у складі другої групи платників єдиного податку порівняно з оподаткуванням у третій групі, грн

Обсяг річного доходу	Сума єдиного податку для платників		Переваги (+) / втрати (-) підприємців, що обирають другу групу платників єдиного податку, порівняно з третьою групою
	2-ї групи*	3-ї групи**	
50 000	8 190,60	2 500,00	-5 690,60
100 000		5 000,00	-3 190,60
150 000		7 500,00	-690,60
163 812		8 190,60	0
200 000		10 000,00	1 809,40
500 000		25 000,00	16 809,40
1 000 000		50 000,00	41 809,40
1 500 000		75 000,00	66 809,40

* Розраховано для підприємців, котрі не використовують працю найманих осіб, виходячи з граничної ставки єдиного податку, визначеної законодавцем; річна сума єдиного податку обчислена як сума 11 місячних платежів за єдиним податком, що пояснюється наданим підприємцеві правом не сплачувати єдиний податок протягом одного календарного місяця на рік у зв'язку з відпусткою.

** Для суб'єктів оподаткування, які обрали ставку єдиного податку в розмірі 5 %.

Складено за: Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/print>.

вок єдиного податку в їх граничних розмірах додатково коштує підприємцеві 6252,40 грн на рік. Обрання першої групи платників єдиного податку на противагу третій групі може обернутися не лише перевагами, а й втратами для підприємців, що детально розглянуто далі.

Як бачимо з табл. 5, однозначних переваг від діяльності підприємців у складі другої групи платників єдиного податку порівняно з третьою групою немає. Зазначене відповідає зробленому раніше висновкові про неоднозначність переваг оподаткування у складі першої групи платників єдиного податку порівняно з оподаткуванням у складі третьої групи. Це пояснюється тим, що оподаткування платників податку першої й другої груп здійснюється за фіксованими ставками єдиного податку, третьої – за пропорційною. Іншими словами, саме відсутність фіксованої суми податку робить діяльність у третій групі привабливою для окремих платників, котрі де-юре мають право оподатковуватись у складі платників єдиного податку першої та другої груп. Тобто, незважаючи на більш жорсткі умови приєднання потенційних суб'єктів господарювання до когорти платників єдиного податку першої групи (порівняно з другою й третьою) та другої групи (порівняно з третьою), обрання третьої групи з точки зору фінансових інтересів самого підприємця може бути навіть доцільнішим. У табл. 6 наведено обсяги потенційних доходів підприємця, за яких обрання діяльності в третій групі платників єдиного податку, безперечно, має сенс.

Таблиця 6. Річний дохід підприємців, у межах якого є доцільним оподаткування в рамках третьої групи платників єдиного податку, грн*

Характеристика підприємців	Ставка єдиного податку, % граничної величини, визначеної законодавством	Величина річного доходу, за котрої сума єдиного податку, сплачуваного підприємцями певної групи його платників, відповідає сумі цього податку, сплачуваного в рамках третьої, альтернативної, групи
Підприємці, які дотримуються вимог для оподаткування в рамках першої групи платників єдиного податку	30	11 629,20
	50	19 382,00
	70	27 134,80
	100	38 764,00
Підприємці, що дотримуються вимог для оподаткування в рамках другої групи платників єдиного податку та не використовують працю найманих осіб	30	49 143,60
	50	81 906,00
	70	114 668,40
	100	163 812,00
Підприємці, котрі дотримуються вимог для оподаткування в рамках другої групи платників єдиного податку та використовують працю найманих осіб	30	53 611,20
	50	89 352,00
	70	125 092,80
	100	178 704,00

* Розрахунки проведено для 2018 р.

Складено за: Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/print>.

Результати розрахунків показали, що, наприклад, підприємцеві, який має право оподатковуватись у першій групі платників єдиного податку (в разі затвердження місцевою радою ставки такого податку в максимальному розмірі) та котрий прогнозує річні доходи від підприємницької діяльності в обсязі до 38 764 грн, доцільно обирати третю групу платників єдиного податку: сплачена суб'єктом господарювання сума єдиного податку в рамках першої групи платників буде такою самою, як і при оподаткуванні в рамках третьої групи лише за умови досягнення платником податку зазначеної граничної величини доходів, за інших обставин вона буде меншою. Аналогічно для підприємців, що мають право оподатковуватись у другій групі платників єдиного податку (в разі затвердження місцевою радою ставки такого податку в максимальному розмірі) доцільно обирати оподаткування в третій групі платників єдиного податку, якщо прогнозні річні суми доходів від підприємницької діяльності не перевищують 163 812 грн (для підприємців, котрі не мають найманих працівників і планують скористатися дозволеною законодавцем відпусткою тривалістю один календарний місяць) та 178 704 грн (для підприємців, що використовують працю найманих осіб).

Варто зауважити, що закладені в проєкті Закону про Державний бюджет України на 2019 рік показники мінімальної заробітної плати й прожиткового мінімуму спричинять (за умови їх затвердження) збільшення граничної суми доходів, у межах якої в 2019 р. підприємцям доцільно буде обрати діяльність у рамках третьої групи платників єдиного податку: для осіб,

Таблиця 7. Рівень податкового навантаження* на підприємців – платників єдиного податку у 2018 р.**

Розмір річного доходу, тис. грн	Сума єдиного податку та єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, % доходу платників єдиного податку		
	1-ї групи	2-ї групи***	3-ї групи****
50	23,5	36,0	24,7
100	11,8	18,0	14,8
150	7,8	12,0	11,6
200	5,9	9,0	9,9
250	4,7	7,2	8,9
300	3,9	6,0	8,3
500	–	3,6	7,0
750	–	2,4	6,3
1 000	–	1,8	6,0
1 500	–	1,2	5,7
3 000	–	–	5,3
5 000	–	–	5,2

* При розрахунку податкового навантаження до уваги взято також обов'язковий платіж у формі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

** Обчислено для підприємців, котрі не використовують працю найманих осіб.

*** Розраховано виходячи з граничної ставки єдиного податку, визначеної законодавцем; річна сума єдиного податку обчислена як сума 11 місячних платежів за єдиним податком, що пояснюється наданим підприємцеві правом не сплачувати єдиного податку протягом одного календарного місяця на рік у зв'язку з відпусткою.

**** Для платників податку, що обрали ставку єдиного податку в розмірі 5 %.

Складено за: Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/print>; Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : закон України від 08.07.2010 № 2464-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>.

котрі мають право працювати в першій групі, – на 9 %, у другій групі – на 12,1 % [11].

Згідно з результатами розрахунків, відображеними в табл. 7, рівень податкового навантаження на платників єдиного податку може бути як доволі значним (для осіб із невисокими доходами він може перевищувати 23,5, 36 та 24,7 % доходу платників єдиного податку першої, другої й третьої груп відповідно), так і помірним або цілком прийнятним (максимум 3,9, 1,2 та 5,2 %). При цьому незалежність абсолютних значень обов'язкових платежів, що підлягають сплаті платниками єдиного податку першої та другої груп, від сум отриманих ними доходів і ефективності їхньої діяльності повинна стимулювати таких суб'єктів до розширення обсягів діяльності та підвищення її прибутковості. Те саме стосується платників єдиного податку третьої групи: незважаючи на встановлену, залежну від доходів, пропорційну ставку єдиного податку, фіксована величина єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (для платників, котрі обирають сплату цього платежу в мінімальному розмірі) обумовлює зниження рівня податкового навантаження в умовах збільшення обсягів доходів підприємців.

Як результат, за доходів у розмірі 300 тис. грн податкове навантаження становить 8,3 % доходів підприємця, а в розмірі 3 млн грн – лише 5,3 %.

Податкове навантаження на підприємців зростає щороку при перегляді базових показників для обчислення сум єдиного податку та єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування – мінімальної заробітної плати й прожиткового мінімуму на працездатну особу. В такий спосіб держава дбає про збереження доходів бюджету, однак обходить увагою інтереси підприємців: граничні обсяги доходів, у межах яких дозволене спрощене оподаткування, тривалий час залишаються незмінними. Імовірно, держава підштовхує підприємців до використання вищої (за номером) групи єдиного податку чи переходу на загальну систему, маючи намір у майбутньому взагалі скасувати спрощену систему оподаткування, тим більше що подібні спроби вже були [12].

Отже, підприємці, котрі не відповідають умовам перебування на спрощеній системі оподаткування, або з власної ініціативи мають (можуть) обрати загальну систему оподаткування. Втім, їй притаманна низка недоліків. Насамперед це некоректний, закладений у Податковому кодексі, підхід до визначення об'єкта оподаткування – чистого оподаткованого доходу. І хоча цей показник цілком логічно обчислюється як різниця між виручкою й витратами, пов'язаними з господарською діяльністю фізичної особи – підприємця, нюанси його розрахунку, встановлені законодавцем, не витримують жодної критики. Ідеться про застосування різних підходів до обчислення виручки та витрат. Перша визнається за касовим методом, другі – тільки в разі виконання двох умов: наявності доходу, заради котрого вони здійснені (ознака методу нарахувань), та лише за фактом проведення розрахунків із постачальниками й підрядниками, дотримання зобов'язань перед працівниками з оплати праці, перед бюджетом і цільовими фондами тощо (ознака касового методу).

Зауважимо, що оподаткування на основі авансових платежів, тобто за касовим методом, генерує ризики оподаткування не прибутку, а загальної суми касової виручки: за умови надходження авансів від покупців наприкінці звітного періоду підприємці можуть просто не встигнути провести відповідні витрати, й під оподаткування справді потрапить не скоригована на величину витрат сума авансу. Імовірність подібного, викривленого, оподаткування зростає за умови, що виробництво продукції, виконання робіт, надання послуг відбувається за конкретними замовленнями, а тривалість виробничого циклу перевищує час від моменту надходження такого замовлення до закінчення податкового періоду [13].

Надання законодавцем можливості виключно за касовим методом визнавати не тільки доходи підприємців, а й їхні витрати, сприяло б збалансуванню інтересів держави й платників податку та досягненню певної справедливості в цьому питанні. Викривлений наразі спосіб визнання вже оплачених підприємницьких витрат лише одночасно з виручкою, заради якої їх

було здійснено, свідчить про чітко виражений фіскальний підхід держави до оподаткування доходів фізичних осіб – підприємців на загальній системі.

Наступним аспектом, що вартий уваги, є обмежений, необґрунтований перелік витрат, дозволених для врахування при обчисленні чистого оподаткованого доходу підприємців. До їх складу, згідно з Податковим кодексом і роз'ясненнями Державної фіскальної служби України, заборонено включати, зокрема, такі важливі для підприємця витрати (незалежно від наявності їх зв'язку з підприємницькою діяльністю): сплачені проценти за користування банківською позикою (це позбавляє підприємців права скористатися ефектом податкового важеля); вартість оплачених послуг страхування; суми коштів, витрачених фізичною особою – підприємцем під час особистого перебування у відрадженні; вартість послуг з охорони приміщень; вартість бухгалтерських послуг, наданих іншим суб'єктом господарювання; втрати матеріальних цінностей унаслідок природного убутку; суми благодійної (спонсорської) допомоги, наданої неприбутковій організації; суми податку на майно (в т. ч. сплаченого земельного податку за земельну ділянку під приміщенням, яке використовується при провадженні підприємницької діяльності; сплаченої орендної плати за використання в господарській діяльності земель державної (комунальної) власності; транспортного податку та податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки) [9; 14]. Зазначені платежі підприємці змушені здійснювати з чистого оподаткованого доходу після його оподаткування, що істотно зменшує їхній фінансовий ресурс.

Тільки з 1 січня 2017 р. підприємцям нарешті дозволено відносити на витрати суми нарахованої амортизації по основних засобах і нематеріальних активах, щоправда лише в частині витрат, пов'язаних із придбанням таких активів. При цьому з переліку об'єктів, котрі за будь-яких обставин не підлягають амортизації, безпідставно виключено легкові й вантажні автомобілі. Крім того, суб'єкти оподаткування загальної системи обмежені у виборі методів нарахування амортизації: їм дозволено лише прямолінійне, рівномірне віднесення вартості необоротних активів на витрати, тож вони не можуть скористатись ефектом податкової економії, що виникає при застосуванні прискорених методів амортизації. Як наслідок, вартість довгострокових активів і після вдосконалення податкового законодавства тільки частково потрапляє на витрати підприємців, необґрунтовано завищуючи величину чистого оподаткованого доходу, а отже, й податку на доходи підприємця та єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Водночас із 2017 р. законодавець зобов'язав фізичних осіб – підприємців, що перебувають на загальній системі оподаткування, сплачувати єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за себе (підприємця) навіть за місяці, коли діяльність не провадилась або коли величина чистого оподаткованого доходу була від'ємною. Іншими словами, сума єдиного внеску на таке страхування відтепер включає дві складові: 1) встановлений процент від чистого оподаткованого доходу; 2) платіж за бездохідні місяці принаймні в мінімальному розмірі, обчислений як добуток

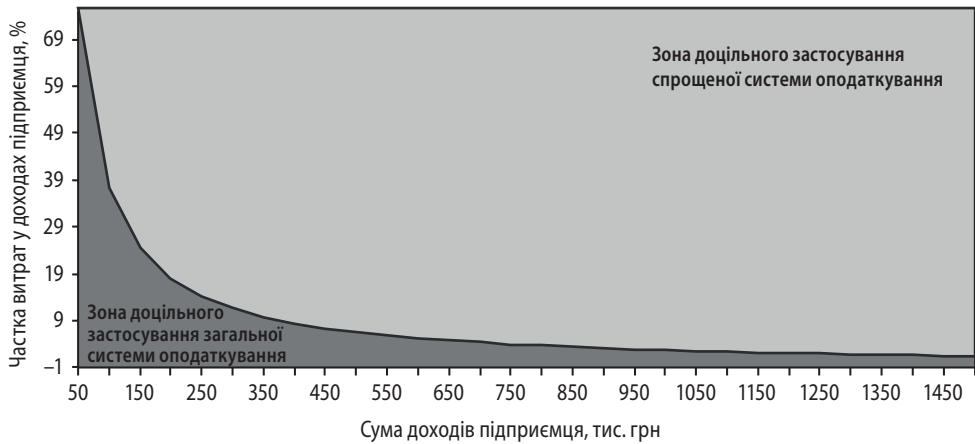
мінімальної заробітної плати та базової ставки єдиного внеску. Таким чином, незважаючи на річний (у 2017 р.) і квартальний (з 2018 р.) звітні періоди за єдиним соціальним внеском, підприємці змушені здійснювати додаткові нарахування за цим обов'язковим платежем, базуючись на місячних результатах діяльності, що також необґрунтовано посилює податкове навантаження на суб'єктів господарювання, котрі в окремі місяці звітного періоду декларують збитки.

Серйозним недоліком загальної системи оподаткування, на думку підприємців, є вимога обов'язково використовувати реєстратори розрахункових операцій, навіть у частині реалізації продукції власного виробництва за готівку. Платники єдиного податку мають у цьому контексті значні преференції: для них обов'язковою умовою переходу на роботу з використанням реєстраторів розрахункових операцій є перевищення доходом у календарному році граничної величини 1 млн грн. Окрім того, підприємці загальної системи оподаткування зобов'язані неодмінно зареєструватись як платники ПДВ, коли загальна сума від здійснення операцій із постачання товарів (надання послуг), що підлягають оподаткуванню, нарахована (сплачена) протягом останніх 12 календарних місяців, сукупно перевищить 1 млн грн (без урахування ПДВ). Підприємців спрощеної системи оподаткування від такого обов'язку звільнено незалежно від обсягів отримуваних ними доходів (окрім суб'єктів, котрі добровільно обрали оподаткування у складі третьої групи платників єдиного податку із застосуванням ставки 3%). Ще одним недоліком загальної системи оподаткування для підприємців є заборона перенесення збитків на наступний календарний рік.

За низкою перелічених позицій спрощена система оподаткування для фізичних осіб виглядає навіть менш привабливою, ніж загальна система оподаткування для юридичних осіб. Фактично за однакової ставки податку з доходів підприємця (прибутку юридичної особи) останні мають право переносити збитки на наступні періоди (до їх повного покриття доходами), значно менше обмежені щодо зарахування витрат при обчисленні фінансового результату до оподаткування, до того ж користуються перевагами використання прискорених методів амортизації по необоротних активах.

Непрозорі й складні правила визначення чистого оподаткованого доходу фізичних осіб – підприємців на загальній системі генерують ризики застосування санкцій із боку вповноважених органів за наслідками податкових перевірок, що разом з очевидно фіскальним підходом до оподаткування відлякує суб'єктів господарювання від добровільного обрання цієї системи. Водночас у окремих випадках підприємцям таки є сенс скористатися саме нею.

На рисунку як приклад розмежовано зони доцільного (виходячи з економічних вигід суб'єктів господарювання) застосування загальної і спрощеної (для платників єдиного податку другої групи) систем оподаткування. Очевидно, що загальна система надає переваги підприємцям із невисокими доходами, а також із середніми та значними (в дозволених межах) за умов низькорентабельної діяльності чи навіть збиткової в окремі періоди.

Рисунк. **Визначення меж доцільного застосування загальної та спрощеної (для платників єдиного податку другої групи) систем оподаткування для підприємців у 2018 р.**

Побудовано автором.

Подібним чином незначною є зона доцільного застосування загальної системи порівняно зі спрощеною для платників єдиного податку третьої групи. Згідно з нашими розрахунками, загальна система доцільна для підприємців, що забезпечують рентабельність діяльності (як частки чистого оподаткованого доходу в загальних доходах підприємця) в межах 12,5 %. За рентабельності 20 % загальна система доцільна в межах річних доходів у обсязі до 297 840 грн; 30 % – до 131 129 грн. Зазначене є справедливим і для 2018 р.

Варто наголосити, що при порівнянні систем оподаткування підприємців до уваги бралися сума єдиного податку та єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування підприємців для осіб на єдиному податку, а також податок з доходів підприємця, військовий збір і єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування для осіб на загальній системі. Оскільки підприємці на загальній системі зобов'язані (за наявності підстав) сплачувати й інші обов'язкові платежі, зокрема рентну плату, плату за землю, зона застосування загальної системи оподаткування додатково звужиться.

На наш погляд, потрібно назвати також окремі напрями застосування спрощеної системи оподаткування в рамках оптимізації податкових платежів суб'єктів підприємництва. Це дроблення бізнесу в такий спосіб, щоб кожний підрозділ відповідав вимогам провадження діяльності на спрощеній системі; укладання цивільно-правових договорів із підприємцями на спрощеній системі замість офіційного працевлаштування осіб для виконання певних функцій, приміром ведення бухгалтерського обліку, технічного обслуговування обладнання, прибирання офісних приміщень; використання суб'єктів спрощеної системи в ролі посередників при реалізації продукції покупцям. Частково чи цілком законні операції за наведеним пе-

реліком операцій, по суті, мають на меті уникнення оподаткування, чого запровадження спрощеної системи, звичайно, не передбачало. Суб'єкти, котрі реалізують наведені схеми, фактично компрометують і наражають на ризики всіх платників єдиного податку, адже законодавець щороку порушує питання доцільності подальшого застосування спрощеної системи з огляду на надто довгий “тимчасовий” період її існування.

Розглянемо потенційні обсяги податкової економії суб'єктів господарювання, а отже, й втрат держави внаслідок використання підприємцями – зацікавленими особами штучно включеного в господарський ланцюг “виробництво – реалізація” посередника в особі фізичної особи – підприємця – платника єдиного податку другої групи на етапі реалізації продукції між підприємством-виробником, що перебуває на загальній системі оподаткування та є платником ПДВ, і роздрібним або оптовим покупцем. Зазначимо, що в наведеному прикладі суми економії суб'єктів господарювання розраховані для кількох варіантів націнки на продукцію, котра відпускається виробником підприємцеві (1–5 % собівартості виробника), та виходячи з рентабельності реалізації продукції підприємцем за повним циклом (як відношення прибутку до собівартості продукції) на рівні 30 %. За обов'язкові платежі підприємців узято єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та єдиний податок підприємця, за обов'язкові платежі виробника – суми податків на прибуток і на додану вартість (табл. 8).

Дані табл. 8 демонструють вивільнення з-під оподаткування доволі великої частини коштів суб'єктів загальної системи оподаткування та фізичних осіб – підприємців – платників єдиного податку. Зазначені суб'єкти є пов'язаними особами. Економія виникає внаслідок перекидання податкового тягаря на підприємця. Завдяки податковим перевагам останнього

Таблиця 8. Величина податкової економії суб'єктів підприємництва, що реалізують вироблену продукцію з використанням послуг посередника в особі фізичної особи – підприємця – платника єдиного податку другої групи, тис. грн*

Націнка, % собівартості продукції, що реалізується виробником підприємцеві**	Собівартість реалізованої продукції, тис. грн				
	300	500	700	1000	1150
5	10,5	29,5	48,5	77,0	91,2
4	11,6	31,4	51,1	80,8	95,6
3	12,8	33,3	53,8	84,6	100,0
2	13,9	35,2	56,5	88,4	104,3
1	15,0	37,1	59,1	92,2	108,7

* Розрахунки виконано для 2018 р.

** Обчислено для підприємців, котрі не використовують працю найманих осіб, виходячи з граничної ставки єдиного податку, визначеної законодавцем; річна сума єдиного податку розрахована як сума 11 місячних платежів за єдиним податком, що пояснюється наданим підприємцеві правом не сплачувати єдиний податок протягом одного календарного місяця на рік у зв'язку з відпусткою.

Складено за: Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/print>.

сумарні податкові платежі обох осіб менші за платіж, котрий мав би здійснити виробник у разі діяльності без залучення посередників. Наприклад, продукція, чия загальна собівартість становить 700 тис. грн, безпосередньо реалізується виробником оптовим і роздрібним покупцям. Чистий дохід від такої операції за рентабельності, прийнятої в нашому прикладі на рівні 30 %, дорівнюватиме 910 тис. грн, а сума податку на прибуток і податкових зобов'язань з ПДВ – 37,8 та 182 тис. грн відповідно. За альтернативного варіанта виробник реалізує готову продукцію підприємцеві з націнкою 2 %, при цьому чистий дохід становить 714 тис. грн; у свою чергу, підприємець віддає продукцію оптовим і роздрібним покупцям та отримує чистий дохід у сумі 910 тис. грн. Таким чином, сума обов'язкових платежів підприємця сягне 18,01932 тис. грн (див. табл. 2), а підприємства – 2,52 тис. грн у частині податку на прибуток і 142,8 тис. грн у частині податкових зобов'язань з ПДВ. Економія на обов'язкових платежах за альтернативного варіанта (з використанням послуг підприємця) становитиме 56,46068 тис. грн.

Підсумовуючи викладене, доходимо таких висновків:

1. Оподаткування фізичних осіб – підприємців здійснюється в рамках двох альтернативних систем оподаткування: загальної та спрощеної. Перша застосовується без застережень; право на використання другої в складі однієї з груп платників єдиного податку можуть здобути тільки підприємці, котрі дотримуються низки встановлених вимог. Найважче виконати вимоги приєднання до платників першої групи, найлегше – третьої. Суб'єкти, що втрачають право провадити діяльність у нижчій (за номером) групі, можуть за загальним правилом переходити до вищої.

2. Діяльність підприємців у складі перших двох груп платників єдиного податку передбачає здійснення фіксованих обов'язкових платежів незалежно від доходів (у межах, дозволених законодавцем). Обов'язкові платежі в платників третьої групи є фіксованими (в частині єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування) та змінними (в частині належної до сплати суми єдиного податку). З огляду на зазначені обставини, окремим суб'єктам першої й другої груп доцільніше провадити діяльність у складі вищої, третьої групи, незважаючи на більш жорсткі умови приєднання потенційних суб'єктів господарювання саме до когорти платників єдиного податку нижчої (за номером) групи.

3. Рівень податкового навантаження на платників єдиного податку може бути як доволі значним (для осіб із невисокими доходами – понад 23,5, 36 і 24,7 % доходу платників єдиного податку першої, другої та третьої груп відповідно), так і помірним або цілком прийнятним (максимум 3,9, 1,2 та 5,2 %). Незалежність для платників перших двох груп єдиного податку й часткова незалежність для платників третьої групи абсолютних значень обчислених до сплати обов'язкових платежів покликана стимулювати таких суб'єктів до розширення обсягів діяльності та підвищення її прибутковості.

4. Запроваджена заради підтримки й розвитку малого підприємництва спрощена система оподаткування в низці випадків була задіяна в схемах

мінімізації податків і обов'язкових платежів – саме ця причина вкотре спонукає законодавців порушити питання її скасування або обмеження умов її застосування, щоб ліквідувати негативні наслідки, до яких вона призводить. Однак цілковита відмова від використання спрощеної системи оподаткування для підприємців, хоч і допоможе розв'язати проблему, унеможливить реалізацію підприємницьких здібностей для десятків тисяч осіб, котрі не лише самі заробляють чесною працею, а й створюють робочі місця для інших громадян, забезпечують наповнення доходами бюджетів та позабюджетних цільових фондів. Тому такий (із повним скасуванням спрощеної системи оподаткування) варіант вбачається нам неприйнятним. Логічним у цьому контексті може бути обмеження співпраці юридичних осіб із підприємцями на спрощеній системі оподаткування або застосування щодо таких операцій відмінних від загального порядку умов їх оподаткування.

5. Базова для оподаткування підприємців загальна система характеризується низкою недоліків, таких як некоректний підхід до визначення об'єкта оподаткування, в т. ч. застосування різних підходів до визнання доходів і витрат, обмежений, необґрунтований перелік витрат, дозволених для врахування при обчисленні чистого оподатковуваного доходу підприємців; вимога сплачувати податок з доходів і за збиткові місяці, заборона перенесення збитків на наступний календарний рік тощо, через котрі суб'єкти господарювання не погоджуються добровільно обирати цю систему. Разом із тим загальна система оподаткування може виявитись економічно вигіднішою для підприємців із невисокими доходами, а також із середніми та значними (в дозволених межах) за умов їх низькорентабельної діяльності чи навіть збиткової в окремі періоди.

6. Удосконалення оподаткування підприємців неодмінно торкнеться й реформування загальної системи оподаткування насамперед шляхом запровадження простих, зрозумілих і однозначних правил обчислення чистого оподатковуваного доходу, надання можливості підприємцям враховувати при його обчисленні всього переліку витрат, пов'язаних із їхньою господарською діяльністю, а також переносити збитки на наступний звітний період до їх повного погашення. На нашу думку, варто також надати підприємцям право використовувати прискорені методи нарахування амортизації, передусім по основних засобах, що дасть можливість зазначеним суб'єктам на рівні з юридичними особами на загальній системі скористатись ефектом податкової економії та заощадити кошти для оновлення й модернізації задіяних у їхній діяльності засобів праці. Тільки перезавантаження умов оподаткування доходів підприємців на загальній системі зробить її реально привабливою для практичного застосування та заохотить приєднатися до неї більше число осіб.

Список використаних джерел

1. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Офіційний веб-сайт Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/>.

3. Вишневський В. П. До питання про ідею єдиного податку. *Фінанси України*. 2000. № 7. С. 11–17.
4. Динаміка податкового навантаження в Україні в контексті реалізації податкової реформи / за ред. Т. І. Єфименко, А. М. Соколовської ; ДНУ “Акад. фін. упр.”. Київ, 2013. 491 с.
5. Жураковська І. В., Чудовець В. В. Загальна система оподаткування фізичних осіб – підприємців: стан та перспективи. *Облік і фінанси*. 2017. № 3. С. 66–71.
6. Іванов Ю. Б. Альтернативні системи оподаткування : монографія. Харків : ХДЕУ – Торнадо, 2003. 517 с.
7. Іванов Ю. Б., Петросянц К. В. Малий бізнес: управління податками : монографія. Харків : ІНЖЕК, 2009. 352 с.
8. Панасюк О. В. Перспективи удосконалення альтернативних режимів оподаткування в Україні. *Ефективна економіка*. 2015. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4047>.
9. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/print>.
10. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : закон України від 08.07.2010 № 2464-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>.
11. Про Державний бюджет України на 2019 рік : проект закону від 15.09.2018 № 9000. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64598.
12. Юшко С. В. Спрощена система оподаткування для фізичних осіб – підприємців: історія й перспективи застосування. *Фінанси України*. 2011. № 4. С. 38–46.
13. Юшко С. В. Оцінка чинного механізму визначення прибутку як об'єкта оподаткування. *Фінанси України*. 2010. № 5. С. 66–75.
14. Загальнодоступний інформаційно-довідковий ресурс Інформаційно-довідкового департаменту Державної фіскальної служби України. URL: <http://zir.sfs.gov.ua/>.

References

1. State Statistics Service of Ukraine. (n. d.). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
2. State Treasury Service of Ukraine. (n. d.). Retrieved from <https://www.treasury.gov.ua/> [in Ukrainian].
3. Vyshnevskiy, V. P. (2000). The question of the idea of a single tax. *Finance of Ukraine*, 7, 11–17 [in Ukrainian].
4. Iefymenko, T. I., Sokolovska, A. M. (Eds.). (2013). *Dynamics of tax burden in Ukraine in the context of tax reform implementation*. Kyiv: DNUU “Akademia finansovoho upravlinnia” [in Ukrainian].
5. Zhurakovska, I. V., Chudovets, V. V. (2017). General system of taxation for sole entrepreneurs: current state and prospects. *Accounting and Finance*, 3, 66–71 [in Ukrainian].
6. Ivanov, Yu. B. (2003). *Alternative taxation systems*. Kharkiv: KhDEU – Tornado [in Ukrainian].
7. Ivanov, Yu. B., Petrosiants, K. V. (2009). *Small business: tax management*. Kharkiv: INZhEK [in Ukrainian].
8. Panasiuk, O. V. (2015). Perspectives of improvement of alternative tax treatment in Ukraine. *Effective economy*, 5. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4047> [in Ukrainian].
9. Verkhovna Rada of Ukraine. (2010). *Tax Code of Ukraine* (Act No. 2755-VI, December 2). Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/print> [in Ukrainian].
10. Verkhovna Rada of Ukraine. (2010). *About the collection and registration of a single contribution to the compulsory state social insurance* (Act No. 2464-VI, July 8). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17> [in Ukrainian].

11. Verkhovna Rada of Ukraine. (2018). *On the State Budget of Ukraine for 2019* (Draft Law No. 9000, September 15). Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64598 [in Ukrainian].
12. Yushko, S. V. (2011). Simplified taxation system for physical entity: history and prospects of its application. *Finance of Ukraine*, 4, 38–46 [in Ukrainian].
13. Yushko, S. V. (2010). Appraisal of the effective mechanism for determining income as an object of taxation. *Finance of Ukraine*, 5, 66–75 [in Ukrainian].
14. State Fiscal Service of Ukraine. (n. d.). *Public information resource of the Information and Reference Department*. Retrieved from <http://zir.sfs.gov.ua/> [in Ukrainian].